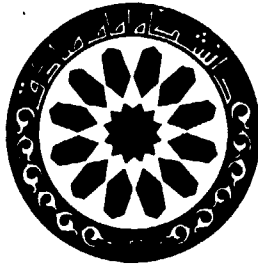

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

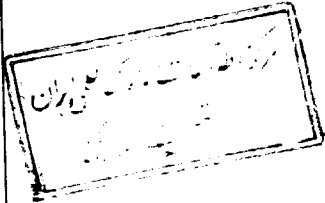
شماره ثبت ح ۱۳۳
شماره ۴

۱۳۸۰ / ۲ / ۲۰

دانشگاه امام صادق (ع)

دانشکده معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق (گرایش حقوق جزا)

محرومیت از حقوق اجتماعی

در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه

وهاب دانش پژوه

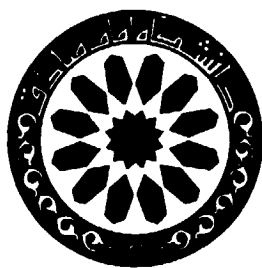
0136866

استاد راهنما:

دکتر جعفر کوشا

پاییز ۱۳۷۸

۳۶۸۲۵

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق (گرایش حقوق جزا)

محرومیت از حقوق اجتماعی

در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه

وهاب دانش پژوه

استاد راهنما:

دکتر جعفر کوشا

استاد مشاور:

آیت الله مهدی هادوی

پاییز ۱۳۷۸

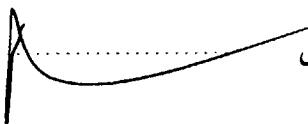
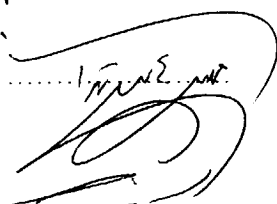
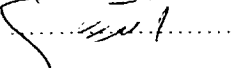
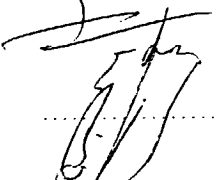
تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای وهاب دانش پژوه ۷۰۲۰۷۰۵۴۸

تحت عنوان محرومیت از حقوق اجتماعی در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته

پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضاء
(۱) استاد راهنما:	جعفر کوشا	استادیار رسمی	
(۲) استاد مشاور:	مهدی هادوی	مدرس درس خارج	
(۳) استاد ناظر:	محمد آشوری	استاد	
(۴) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:	مهدی مهدی زاده	—	

بسمه تعالی

خدمت جناب آقای دکتر خانی ریاست محترم اداره تحصیلات تکمیلی

با عرض سلام، به استحضار می‌رساند پلان مورد استفاده در پایان‌نامه آقای وهاب دانش‌پژوه با عنوان محرومیت از حقوق اجتماعی در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه از نظر شکلی و نگارشی مورد تأیید هیأت داوران می‌باشد. لذا خواهشمند است همکاری لازم را مبذول فرمایید.

اعضای هیأت داوران:

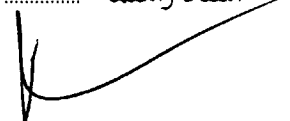
استاد ناظر .....

استاد مشاور .....

استاد راهنما .....

تقدیم به :

پدر و مادر عزیزم که مایهٔ رشد و بالندگی ام شدند
و
اساتید فرزانه ام که چراغ راه زندگی ام شدند.

مکیده

«محرومیت از حقوق اجتماعی» که عنوان این تحقیق را به خود اختصاص داده، یکی از مصادیق واکنش جامعه در برابر جرم و بزهکاری است که در حقوق کیفری از آن بحث می‌شود. بدین معنا که شخص در اثر ارتکاب برخی از جرایم و محکومیت کیفری، از تمام یا برخی حقوق و مزایای اجتماعی و سیاسی خویش محروم می‌گردد.

ارزش تقنینی مجازات محرومیت از حقوق اجتماعی پریشی است که همواره مطرح می‌شود که آیا این مجازات می‌تواند یک کیفر مناسب و عادلانه‌ای تلقی شود؟ و آیا در تمامی موارد آن، دارای اثر مفید و سازنده‌ای می‌باشد؟ توجه به مبانی فقهی و مشروعیت این مجازات، مسأله دیگری است که پرداختن به آن در حقوق کیفری ایران یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر می‌باشد.

حقوق اجتماعی عبارت از حقوقی است که قانونگذار برای اتباع کشور به رسمیت شناخته و فرد آن را در متن اجتماع و در ارتباط با مصالح عمومی جامعه و حاکمیت سیاسی دولت، اعمال می‌کند. از این رو در صورت مضر بودن نحوه اجرای این حقوق به منافع و ارزشهای جامعه، قانونگذار می‌تواند شخص را از اعمال آن محروم نماید.

مجازات محرومیت از حقوق اجتماعی از نظر فقهی از مصادیق مجازاتهای تعزیری محسوب شده و از نظر ماهیت حقوقی نیز، جزء مجازاتهای سالب حق می‌باشد که بیشتر به عنوان مجازات اصلی و تبعی، و در مواردی نیز به عنوان مجازات تکمیلی یا اقدام تأمینی و تربیتی مورد حکم واقع می‌شود. به نظر می‌رسد مناسبترین شکل اعمال آن، دو وجه اخیر (مجازات تکمیلی و اقدام تأمینی) باشد.

کلید واژه‌ها: محرومیت، حقوق اجتماعی، کیفر تبعی و تکمیلی، اقدام تأمینی، تعزیر و مجازاتهای بازدارنده.

الخلاصة

يُعدُّ «الحرمان من الحقوق الإجتماعية» الذي أختص به عنوان هذا التحقيق أحد مصاديق رد فعل المجتمع تجاه الجريمة و الإجرام و يُبحث عنه في القانون الجنائي. فيُحرّم الشخص من حقوقه الإجتماعية و السياسية لاقترافه بعض الجرائم و الحكم عليه جزائياً.

القيمة التشريعية لعقوبة الحرمان من الحقوق الإجتماعية مسألة تُطرح دائماً هل هذه العقوبة مناسبة أم لا؟ و هل لها اثر مفيد و بناء في جميع مواردھا؟ و الالتفات الى شرعية هذه العقوبة و مبادئها الفقهية مسألة أخرى لا بد من دراستھا في القانون الجنائي الإيراني.

فتكون الحقوق الإجتماعية من الحقوق التي أقرھا الشارع لأبناء الشعب حيث إن الفرد يمارسھا في صلة وثيقة بمصالح المجتمع العامة و السلطة السياسية للحكومة. فاذا أخلت ممارسة هذه الحقوق بالمصالح العامة للمجتمع و قيمه الأساسية يُجرّد الشخص منها من قبل الشارع.

يعتبر الحرمان من الحقوق الإجتماعية من وجهة نظر الفقه الإسلامي مصداقاً من العقوبات التعزيرية و من المنظور القانوني يعد من العقوبات السالبة للحقوق التي يحكم بها كعقوبة أصلية و تبعية غالباً و قد يُنفذ كعقوبة إضافية أو تدابير إحترازية. يبدو أن الصورة المناسبة لهذه العقوبة هي الوجھان الأخيران (العقوبة الإضافية و التدابير الإحترازية).

الكلمات الأساسية: الحرمان، التجريد، الحقوق الإجتماعية، العقوبة التبعية و الإضافية،

التدابير الإحترازية، التعزير.

پیشگفتار.....	۱
الف) ضرورت و اهمیت موضوع.....	۱
ب) پرسشهای اصلی و فرضیه‌ها.....	۲
ج) روش تحقیق.....	۳
د) طرح تحقیق.....	۳
بخش اول: مبانی نظری محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۴
مقدمه.....	۵
فصل اول: کلیات.....	۸
گفتار اول: تعریف مجازات.....	۹
گفتار دوم: ویژگیهای مجازات.....	۱۱
۱- ایجاد ترس.....	۱۱
۲- ایجاد آزار.....	۱۲
۳- تحقیر مجرم.....	۱۲
۴- جبران خسارت.....	۱۳
گفتار سوم: اهداف مجازات.....	۱۵
الف) در حقوق موضوعه.....	۱۵
۱- هدف عینی مجازات (اصلاح و تربیت).....	۱۵
۲- هدف ذهنی مجازات (اجرای عدالت).....	۱۶
ب) در حقوق اسلام.....	۱۷
۱- کیفر قصاص و اجرای عدالت.....	۱۷
۲- کیفر حدود و فایده اجتماعی.....	۱۸
۳- کیفر تعزیر و هدف اصلاح و تربیت.....	۱۸

گفتار چهارم: انواع مجازات	۲۰
الف) طبقه‌بندی مجازاتها برحسب ماهیت قضایی آنها	۲۰
ب) طبقه‌بندی مجازاتها برحسب ماهیت عینی آنها	۲۱
ج) طبقه‌بندی مجازاتها از حیث هدف آنها	۲۱
مجازاتهایی که هدف آنها ایجاد ارباب و هراس است	۲۱
مجازاتهایی که هدف آنها اصلاح اخلاقی مجرم است	۲۲
مجازاتهایی که هدف آنها طرد مجرم از جامعه است	۲۲
مجازاتهایی که هدف آنها خوار کردن مجرم است	۲۲
د) طبقه‌بندی مجازاتها به اعتبار رابطه آنها با یکدیگر	۲۳
مجازاتهای اصلی	۲۳
مجازاتهای تبعی	۲۳
مجازاتهای تکمیلی	۲۳
چکیده فصل	۲۵
فصل دوم: مفهوم محرومیت از حقوق اجتماعی	۲۶
گفتار اول: مفهوم حقوق اجتماعی	۲۷
الف) تعریف حقوق	۲۸
ب) اقسام حقوق شخصی	۲۹
ج) تعریف حقوق اجتماعی	۳۰
حقوق اجتماعی در معنای وسیع آن	۳۰
حقوق اجتماعی در معنای محدود آن	۳۱
نظریه اداره حقوقی	۳۵

گفتار دوم: هدف محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۳۷
گفتار سوم: مصادیق محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۳۹
چکیده فصل.....	۴۲
فصل سوم: جایگاه محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۴۳
گفتار اول: ماهیت عینی محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۴۴
گفتار دوم: ماهیت قضایی محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۴۶
گفتار سوم: رابطه محرومیت از حقوق اجتماعی با سایر مجازاتها.....	۴۸
گفتار چهارم: ارزیابی محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۵۷
الف) ارزش تقنینی.....	۵۷
ب) انتقادات.....	۵۸
چکیده فصل.....	۶۱
بخش دوم: مبانی فقهی و حقوقی محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۶۲
مقدمه.....	۶۳
فصل اول: مبانی فقهی محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۶۴
گفتار اول: نمونه‌های فقهی.....	۶۵
الف) ممنوعیت از ایفای برخی نقشها.....	۶۵
۱- فقدان شرط عدالت.....	۶۶
۲- ممنوعیت از تصرف در امور مالی.....	۶۶
ب) محرومیت از برخی حقوق مدنی.....	۶۶
۱- محرومیت از ارث.....	۶۶
۲- محرومیت از ازدواج.....	۶۹

ج) محرومیت از حق ادای شهادت	۷۰
۱- شرابخواری	۷۱
۲- قماربازی	۷۱
۳- تکدی	۷۱
۴- شهادت دروغ	۷۲
۵- قذف	۷۴
گفتار دوم: ماهیت فقهی کیفر تعزیری	۷۶
الف) مفهوم کیفر تعزیری	۷۷
ب) ویژگیهای کیفر تعزیری	۷۸
ج) انواع کیفر تعزیری	۷۹
گفتار سوم: حدود اختیارات حاکم اسلامی	۸۲
الف) دیدگاه فقهای شیعه	۸۳
ب) دیدگاه اهل سنت	۸۷
ج) تحلیل ضابطه «بما یراه الحاکم»	۸۸
چکیده فصل	۹۵
فصل دوم: مبانی حقوقی محرومیت از حقوق اجتماعی	۹۶
گفتار اول: محرومیت از حقوق اجتماعی به عنوان مجازات اصلی	۹۷
الف) قوانین قبل از انقلاب اسلامی	۹۷
ب) قوانین بعد از انقلاب اسلامی	۱۰۲
گفتار دوم: محرومیت از حقوق اجتماعی به عنوان مجازات تبعی	۱۰۹
الف) قوانین قبل از انقلاب اسلامی	۱۰۹
ب) قوانین بعد از انقلاب اسلامی	۱۱۴

گفتار سوم: محرومیت از حقوق اجتماعی به عنوان مجازات تکمیلی	۱۲۳
الف) قوانین قبل از انقلاب اسلامی	۱۲۳
ب) قوانین بعد از انقلاب اسلامی	۱۲۵
گفتار چهارم: محرومیت از حقوق اجتماعی به عنوان اقدام تأمینی	۱۲۷
الف) قوانین قبل از انقلاب اسلامی	۱۲۷
ب) قوانین بعد از انقلاب اسلامی	۱۲۹
حقوق خارجی	۱۳۲
الف) حقوق فرانسه	۱۳۲
ب) حقوق مصر	۱۳۴
ج) حقوق لبنان	۱۳۴
چکیده فصل	۱۳۶
نتیجه گیری	۱۳۷
منابع و مآخذ	۱۴۱
الف) کتب	۱۴۱
۱- الف - فارسی	۱۴۱
۲- الف - عربی	۱۴۴
۳- الف - فرانسه	۱۴۶
ب) مقالات	۱۴۶
ج) قوانین	۱۴۷

پیشگفتار

«محرومیت از حقوق اجتماعی» که عنوان این تحقیق را به خود اختصاص داده، یکی از مصادیق واکنش جامعه در برابر جرم و بزهکاری می باشد که در حقوق کیفری از آن بحث می شود. بدین معنا که شخص در اثر ارتکاب برخی از جرایم و محکومیت کیفری، از تمام یا برخی حقوق و مزایای اجتماعی و سیاسی خویش محروم می گردد. در اینجا ذکر چند نکته را ضروری می دانیم:

الف) ضرورت و اهمیت موضوع

موضوع محرومیت از حقوق اجتماعی در بسیاری از کشورها بویژه ایران، به عنوان یکی از مجازاتها مطرح بوده و هست. پیشینه این مجازات در حقوق کشورمان به قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴ برمی گردد و در اصلاحات بعدی بویژه بعد از انقلاب اسلامی نیز دگرگونیهای زیادی به خود دیده است ولی تا کنون در این زمینه کار جدی و مستقلی صورت نگرفته و از تمام جوانب به مسأله پرداخته نشده است، و به جرأت می توان گفت این تحقیق نخستین کار منسجمی است که در کشورمان در زمینه محرومیت از حقوق اجتماعی انجام گرفته است.

از طرفی این مجازات با مزایای اجتماعی و سیاسی افراد و حقوق و آزادیهای مشروع و قانونی شهروندان سروکار دارد و در مواردی، این حقوق و آزادیها را محدود کرده و یا شخص محکوم را از آن محروم می کند. از این رو شناخت مفهوم و مصادیق حقوق اجتماعی و ارائه ضابطه دقیق در این میان ضروری می نماید تا مبدا حقوق و آزادیهای مشروع افراد جامعه بویژه محکومان، بی جهت و بدون ضابطه مشخص قانونی، مورد تعرض و تضییع قرار گیرد.

توجه به مبانی فقهی و مشروعیت این مجازات، مسأله دیگری است که پرداختن به آن در حقوق کیفری ایران - که از حقوق اسلام اقتباس شده - یک ضرورت اجتناب ناپذیر است. همچنین عنایت به ایجاد سیاست جنایی سنجیده و مؤثر و بکارگیری یافته‌های کیفرشناسی و جرم‌شناسی و انتخاب روشی منصفانه و متناسب با عدالت کیفری در این زمینه، از جمله دلایلی بوده‌اند که انگیزه انتخاب این موضوع را فراهم آورده است.

(ب) پرسشهای اصلی و فرضیه‌ها

ارزش تقنینی مجازات محرومیت از حقوق اجتماعی پرسشی است که همواره مطرح می‌شود که آیا این مجازات می‌تواند یک کیفر مناسب و عادلانه باشد؟ آیا دارای اثر مفید و سازنده‌ای می‌باشد؟ آیا محرومیت از حقوق اجتماعی با نیازهای امروزی جامعه و تحولات روزافزون آن تناسبی دارد؟ در اعمال این مجازات چه شرایطی باید در نظر گرفته شود؟ جایگاه فقهی این مجازات کجاست؟ آیا در محدوده تعزیرات قرار می‌گیرد؟ و بالاخره منظور از مجازات بازدارنده و تتمیم آن چیست و محرومیت از حقوق اجتماعی به چه عنوانی مورد حکم قرار می‌گیرد؟

محرومیت از حقوق اجتماعی نمی‌تواند در تمامی موارد آن، یک مجازات مناسبی تلقی شود و باید موارد آن محدود شده و به عنوان آخرین حربه دفاعی جامعه مورد استفاده قرار گیرد. همچنین ضروری است در اعمال این مجازات، شخصیت روانی محکومین و موقعیت شغلی و منزلت اجتماعی آنان مورد توجه قرار گیرد و در هر موردی مجازات مناسبی انتخاب گردد تا اثر اصلاحی و خاصیت بازدارندگی لازم را داشته باشد. اینها از جمله مواردی هستند که پرسشها و فرضیه‌های این تحقیق را تشکیل می‌دهند.